

21081

T.C.
YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
MÜZECİLİK ANA BİLİM DALI

**İSTANBUL'DA ORTA DÖNEM BİZANS
KİLİSELERİNİN DOĞU CEPHELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof.Dr. Özden SÜSLÜ

Hazırlayan
H.Halûk ÇETİNKAYA
898207

İSTANBUL - 1992

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Özet

Summary

1.1 Bizans kiliselerinin tarihsel ve mimari gelişimi

2.1 Katalog

3.1 Değerlendirme

3.1.1 Cephe analizleri

Özgeçmiş

ÖNSÖZ

Türkiye'de ilk kez açılan Müzecilik Yüksek lisans programı eğitimi gerekliliğın göstermiş ve bunun sonucunda başta İstanbul üniversitesi olmak üzere diğer üniversiteleri de böyle bir program açmağa yönlendirmiştir. Tezimizi yazarken amaçlanan; müzecilik deyince akla ilk gelen koleksiyon yerine kendileri birer müze olan yapıların belli bir dönem içerisinde geçirdikleri değişiklikleri ortaya koymaya çalışmak ve bu yapıların kendilerinden sonraki dönemlerle olan ilişkilerini bulabilmektir. Konu itibariyle her ne kadar Sanat tarihi tezi gibi görünse de gerek yöntem gerekse gözlemler olarak Müzecilik esas alınmağa çalışılmıştır.

Tez konumun tarafımdan seçilme şansının verilmesi olsun tezimin her aşamasında anlayışlı ve destekleyici yardımları olsun değerli hocam Sayın Prof. Dr. Özden Süslü olmasaydı böyle rahat bir çalışma imkanına sahip olamazdım. Ayrıca Mimarlık tarihi kürsüsünde görevli herkesin özellikle de Sayın Ar. Gör. Nuran Kara, Sayın Nur Urfalıoğlu ve değerli hocamız Sayın Sedat Göksu'ya değerli eleştirileri ve yol göstericilikleri nedeniyle teşekkürü borç bilirim. Umarım bu çalışma aynı konuda çalışacak diğer arkadaşlara bir parça olsun yardımcı olsun.

ÖZET

İstanbul Hristiyanlık tarihi için Kudüs ya da Roma kadar önemli bir şehir olmuştur. Bu önem Bizans devletinin başkenti olması nedeniyledir. Başkent farklı dönemlerde farklı mimari formların yaratıldığı yer olmuştur. Bu dönemler içerisinde en önemlilerinden biri de "İkinci" Altın Çağ" olarak adlandırılan Orta dönem olmuştur. Bu dönemde hakim güç olan kilisedir. Kilise formları da kilisenin istediği biçimde olmuştur. Ancak kiliselerin farklı cephelerinde farklı değişiklik ve gelişmeler olmuştur. Doğu cephesi de gerek litürjik gerekse sembolik olarak en önemli bölümlerden biridir. Bu cephe süslemenin en az kullanıldığı ancak mimari elemanların süsleme elemanları gibi kullanıldığı bir bölümdür. Bu cephede Orta döneme özgü karakteristik bir eleman olarak üçüz pencere ve nişlerin kullanımını görmekteyiz. Başlangıçta Erken döneme bağlı olan mimarlar zamanla kendi formlarını yaratmışlardır. Ancak bu mimar ve sanatçı grupları arasında bazıları yenilikçi iken bazıları ise daha muhafazakar olmuşlardır. Bunun sonucunda da cephelerde farklı görüntüler ortaya çıkmıştır. Fakat genel olarak Orta dönemde başkent kendine özgü desen ve formlar yaratmağa devam etmiş ama azalan etkisi nedeniyle bu formlar eyaletler tarafından daha az kullanılır olmuştur.

SUMMARY

Istanbul had become for the history of Christianity as important as Jerusalem and Rome. That's because of being Capital. The Capital was the place where in different eras different architectural styles were created. Among these eras it was the "Second Golden Age" or "Middle Byzantine" period which was maybe the most important one. At this age the dominant power was the Church. Architectural forms of the churches were also under the control of the Church. But in the different façades of the churches have survived different changes and development. Eastern façade is one of the most important parts of the church liturgically and symbolically. This is the façade where the architectural elements have been used as ornamentation elements. On this façade we may see the characteristics of the "Middle Byzantine" period which were the triple window and the use of niches. The architects who were very keen on the Early period, created their own styles. But some among these architects and artisans were revolutionist and some were conservatives. As a result of these different groups we meet different appearances on different façades. But the Capital have created special designs and forms though these were not accepted at the provinces because of the decreasing influence of the Capital.

1.1 Bizans Kiliselerinin Tarihsel Ve Mimari Gelişimi

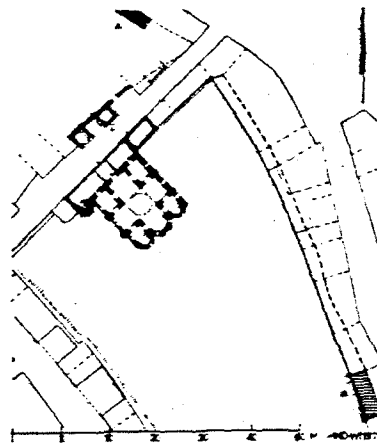
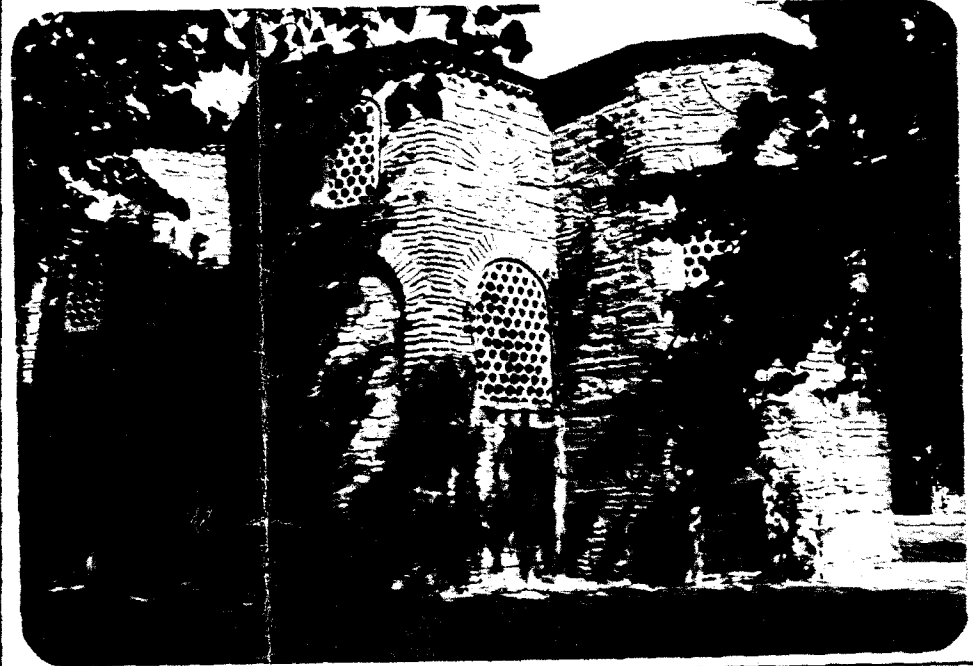
Hristiyanlık İsa peygamberin ölümünden önce havarilerinden istediği biçimde yayılmağa ve tanatılmağa başlandığında çeşitli güçlüklerle karşılaştı. Roma devlet otoritesini tehdit eden biçimde gelişmeğe başlayan yeni din karşısında yöneticiler, uzun süreli baskı ve takibat politikaları izleyerek bu dinin gelişimini durdurmak istediler. Ancak paganist dönemde olduğu gibi sadece bu dünyayı değil ama ölümden sonrasını da düşünen bir toplulukla karşı karşıya olduklarından işleri hayli zordu. Garip bir nokta ise; yine tek tanrılı bir din olan Yahudiliğin tür- lü güçlükler ve takibat dönemlerine rağmen devletçe bir bakıma tanınmış ve sinagog inşasına göz yumulmuş olmasıydı.

1.yüzyılda sadece dini amaçla değil ama Roma ticaret bazilikaları gibi davaların görüldüğü bir mahkeme ya da bir eğitim kurumu gibi kullanılan sinagogların hristiyanlarca kendi dinlerini öğretmek amacıyla kullan- ları yasaktı: Hem takip altında oldukları, hem de henüz büyük mekânlara fazla ihtiyaç duymamaları nedeniyle ilk hristiyanlar 150 yıl boyunca ev- lerini toplantıları için kilise gibi kullandılar. Ancak 250 yılında baş- layıp 7 yıl süren en son ve en ağır baskı döneminin ardından hristiyan- lar, yer altında "Katakomb" adıyla bilinen bir formu kullanmağa başladılar. Bu; paganların ölümlerini yakmadıkları durumlarda, yer altında açtıkları dev tünellerin içindeki raflara cesetleri koydukları bir sistemdi. Bunu diğer bir yapı tipi olan "Titulus" izledi. Daha kullanışlı olan Tituluslar dini törenlerin yapılabileceği geniş bir toplantı salonu ve onun etrafındaki odalardan oluşan yeraltı evleriydi. Ancak büyüyen cemaat karşısında yeter- siz kalmağa başlayan Tituluslarda yapılan bazı değişikliklerle doğrudan tapınma ihtiyacını karşılayacak olan daha geniş ev-kiliseler ortaya çıktı. Bu ev-kiliselerin bilinen en eskisi duvarlarından birine kazınmış olan tarih sayesinde tam olarak 231-232 yıllarına ait olduğu saptanan Dura- Europos evidir.

Dür-lüncü yüzyıla gelindiğinde uzun yönetim savaşlarının ardından Licinius ile beraber iktidar olan Konstantin 313 yılında yayınladıkları Milano Fermanı ile hristiyanların da diğer dinlerin mensupları gibi serbestçe tapınabileceğinin ve toplanabileceğini ilan edip, kilise inşasına bizzat kendi önayak olunca hristiyanlık o zamana kadarki en büyük şansı yakalamış oldu. Paganist dönemden gelen mimari form lar içerisinde Roma'da çok farklı amaçlarla kullanımı görülen bazilika, sağladığı geniş alan itibariyle en çok kabul gören oldu.

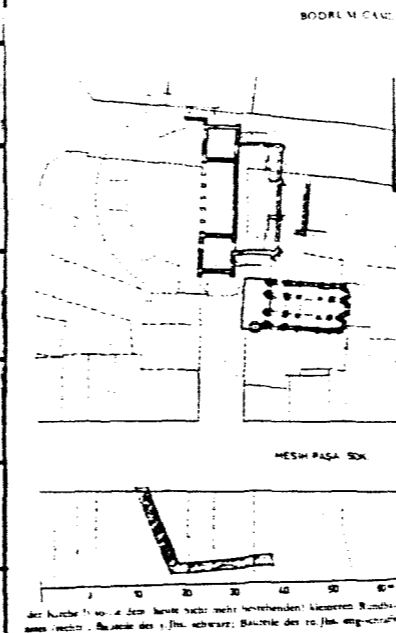
Kendisi ölüm döşegine kadar hristiyan olmadıysa da bu dini destekler davranışlarda bulunan Konstantin, yıpranmış ve tehdit altında olan başkent Roma yerine, işlerin daha kolay ve yakından idare edilebileceği ve özellikle doğudan gelen tehditlere daha çabuk cevap verilebilecek yeni bir merkez oluşturmak istedi. Bunun sonucunda kuruluşu M.Ö 2.bine kadar giden İstanbul şehrini, M.Ö 7. yüzyılda Megara'dan gelen kolonistlerin şehri ikinci kez kurdukları akropolis (Topkapı sarayı civarı) çevresinde üçüncü defa kurdu. Roma idaresine girinceye kadar balıkçılık ve ticari yolların kesişme noktasında olmanın verdiği avantajla zenginleşmiş bir kent olan Bizantion, 11 mayıs 330 tarihinde Yeni ya da İkinci Roma adıyla açıldı. Aslı gibi bu yeni şehir de yedi tepe üzerine kurulmuş, kara ve denizden güçlü surlarla tahkim edilmişti. Birçok yeniliğin yaşandığı 4. yüzyılda Konstantin'le birlikte gerçek anlamda bir hristiyan mimarisinin de doğuşu gerçekleşti. Bu dönemde birtakım özellikler uzun yıllar izlenecek kurallar halini aldı. Kilisenin girişinde bir atrium ve bunun ortasında daha sonra aynı amaçla İslam mimarisinde de kullanımı görülecek olan tören öncesi temizliği için bir çeşmeye sahip dikdörtgen, narteksli genellikle üç nefli, aydınlatması çatının hemen altında yer alan pencerelerle olan, apsisi doğuda bir kilise tipi temel form halini aldı. Kendi içinde çok önemli bir hiyerarşik düzene sahip olan kilisenin bunu mimaride de kullandığını görmekteyiz. Örneğin hristiyanlık eğitimine tabi tutulan ancak henüz vaftiz olmadıkları için hristiyan sayılmayan kişiler (katekumen), bazı törenleri izlemeleri yasak olduğu için bu törenler sırasında

nartekse geçerlerdi. Kadınlar ise üst katlarda kendilerine ayrılmış olan bölümde yer alırlardı. (Gynaekaeum) Dördüncü ve beşinci yüzyıllarda çok büyük değişiklikler göstermeyen bazilikalar altıncı yüzyıldan itibaren değişime uğramağa başladılar. 38 yıl süren Justinianos döneminde batı ve doğu başkentleri arasında her alanda kendini gösteren farklılaşmalar mimaride de kendini gösterdi. Bunun sonucunda batı kiliseleri uzama ve dikdörtgenleşme eğilimi içine girerken, doğu kiliseleri merkezileşmeye ve genellikle de merkezi bir kubbe etrafında gelişmeğe başladılar. Böylece yeni bir form olan ve en başarılı ve görkemli uygulamasını Aya Sofya'da gördüğümüz "Kubbeli bazilika" ortaya çıktı. Justinianos'u izleyen dönemde klasik bazilikaya bir dönüş olduysa da yeni biçim arayışları hem başkentte hem de eyaletlerde devam etti. Bunun sonucunda erken örneklerini Aqadolu'da gördüğümüz haç planı kullanılmaya başlandı. Fakat bu formun asıl kullanıldığı dönem "İkonaklazma" hareketinin ardından gelen dönem olmuştur. 726-843 yılları arasında devam eden ve figüratif sanatı yasaklayan aşırı dinci bir akım olan İkonaklazmanın ardından tek hakim güç olarak ortaya çıkan kilise sembolik olarak gücünü gösterebileceği Haç plan tipini bu dönem için hemen hemen tek tip haline getirdi. Yine aynı dönemde eyaletlerde yerel farklılıklar ya da değişik formların kullanımı nedeniyle başka plan tipindeki kiliseler var olsa da gerçek anlamda Orta döneme ait en yaygın ve tipik form Haç planı olmuştur.

KATALOG NO	1	VAZİYET PLANI	FOTOĞRAF
YAPININ GÜNÜMÜZDEKİ ADI	ATIK MUSTAFA PAŞA		
ORJİNAL ADI	BİLİNİYOR		
İLERİ SÜRÜLEN ADLAR	HAGİOS KOSMAS-DAMIANOS, HAGIA ANASTASIA, HAGİOS MARKOS-PETROS, HAGIA TRENLA, HAGIA ELIA		
GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU	CAMİİ		
YAPIM TARİHİ	9.YÜZYILIN İKİNCİ YARISI		
YAPTIRAN	İMPARATOR I.BASİL		
<p>ÖZELLİKLERİ : Yunan haçı planlıdır. Orta Bizans döneminin en eski yapılarından. Kubbe köşe duvarları ve kubbenin tam altında yer alan payelerle desteklenmektedir. Yapının orijinal girişi nartekste yer alan üç kapıdandır. Ancak 1512 yılında camiye çevrilen binada narteks yerine bir portiko inşa edilmiş, ortadaki kapı yine aynı kalarak kapı olarak, diğer iki kapı ise örülerek pencere olarak kullanılmıştır. Kubbe Türk döneminde yenilenmiş ve orijinalinin tamburunda aydınlatma için pencereler yer alırken, yeni kubbede bunlara yer verilmemiş ancak diğer cephelerde yeni pencereler açılmıştır. Müslümanlıkta nadir görülen bir durum olarak 7.yüzyılda yaşamış olan Hazreti Cabir'in türbesi binanın içinde, güneydoğu bölümünde yapılmıştır. Dışarıda, güney cephede 1956 yılında Başmelek Mikael ile ikiz azizler Kosmas ve Damianos'a ait freskolar bulunmuş ama bu duvar yakın zamanda örülerek resimler görünmez hâle getirilmiştir. Yapıda Vakıflar tarafından yürütülen bir restorasyon çalışması devam etmektedir.</p>		<p>APSİS CEPHESİ ÖZELLİKLERİ : Her biri üçer cepheli olan üç apsisi vardır. Ortadaki ana apsis pastoforia hücrelerinden daha geniştir. Apsislerin en üst kısmında Türk döneminde yapılmış olması muhtemel olan tek sıra testere ya da kirpi motifi vardır. Apsis üzerindeki pencerelerin bazıları Türk döneminde kapatılmış yerine daha küçük pencereler yapılmıştır. Apsis duvarında gizli tuğla tekniği kullanılmıştır. Büyük ve üçer cepheli olmalarının yanısıra büyük pencerelere de sahip olmaları nedeniyle apsisler, Erken dönem özellikleri taşırlar. Yine aynı döneme ait diğer yapılarda pencereler arasında sütuncuklar varken bunda pencerelerin birbirinden uzak oluşu da erken döneme ait bir özelliktir.</p>	
		<p>KAYNAKÇA Müller-Wiener, Bildlexikon...; Patrik Konstantius, Constantinople...; Ayvansarayi, Hadikat...; Aran, Anargyres nunnery...; Ebersolt ve Thiers, Les eglises...; Eyice, Petit guide...; Krautheimer, Early christian...; Mathews, Photographical...; Mathews, Atik Mustafa...; Paspates, Meletai...; Van Millingen, Churches...;</p>	

KATALOG NO	2
YAPININ GÜNÜMÜZDEKİ ADI	BODRUM MESİH PAŞA CAMİİ
ORJİNAL ADI	MYRELAION MONASTİR KİLİSESİ
İLERİ SÜRÜLEN ADLAR	-----
GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU	CAMİİ
YAPIM TARİHİ	922 1066
YAPTIRAN	İMPARATOR ROMANOS LEKAPENOS

VAZİYET PLANI

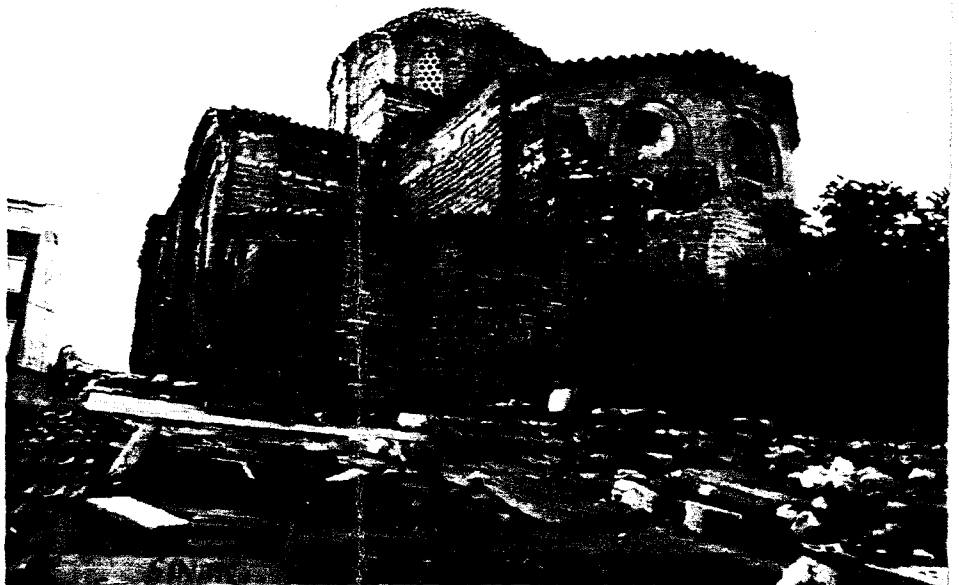
FOTOĞRAF

ÖZELLİKLERİ : Yunan haçı planlıdır. İmparator Romanos Lekapenos'un yakında bulunan sarayı ile aynı seviyeye gelmesi için bir alt yapı üzerine inşa edilmiştir. Olasılıkla mimarın cepheye hareketlilik katma isteği nedeniyle dış cephede tuğladan örülmüş yarım daire ya da silindirik biçimli çıkıntılar bulunur. Bu yapıya benzeyen ikinci ve tek örnek Yunanistan Selanik'teki Panaya Khalkeon kilisesidir. Alt yapı taş-tuğla karışık işçilikle yapılmışken üst yapı tamamen tuğladan yapılmıştır. Tarihi kaynaklarca sözü edilen mozaik süslemelerden iz kalmamışken, alt yapıda rahibe kıyafetinde, ellerini kaldırmış yakarır vaziyette bir kadın figürünün görülebildiği bir fresko parçası vardır. 2. Beyazıt zamanında Büyük vezir Mesih paşa tarafından camiye çevrilmiş olan bina 1784 ve 1912'deki felaketlerden büyük hasar görmüş, 1964-65 yıllarında %90 yeni malzeme kullanılarak onarılmıştır. Bilimsel bir kazı çalışması ise ancak bu onarımdan sonra yapılabilmektedir.

APSİS CEPHESİ ÖZELLİKLERİ : Üçer cepheli üç apsisi vardır. Ana apsis diğerlerinden büyüktür. Yapı yenilenirken bir şans eseri olarak en az değiştirilen kısmı doğu cephesi olmuştur. Ana apsis üzerindeki pencere ilk olarak Son dönem Bizans'ta ardından da Türk döneminde değiştirilmiştir. Pencere üst kısmı açık bırakılmak suretiyle duvar örülerek kapatılmıştır. Pastoforia hücrelerinin üst kısmında derin niş görünümündeki açıklıklar da olasılıkla küçük birer pencere iken duvar örülerek kapatılmıştır. Daha erken örneğini Molla Fenari İsa camiinde gördüğümüz ve saçak altında cepheyi boydan boya kat eden bir korniş de yine cepheye hareket kazanırma amaçlı bir uygulama olabilir.

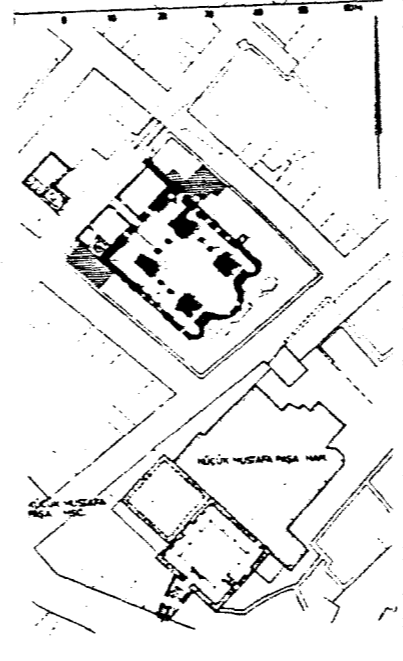
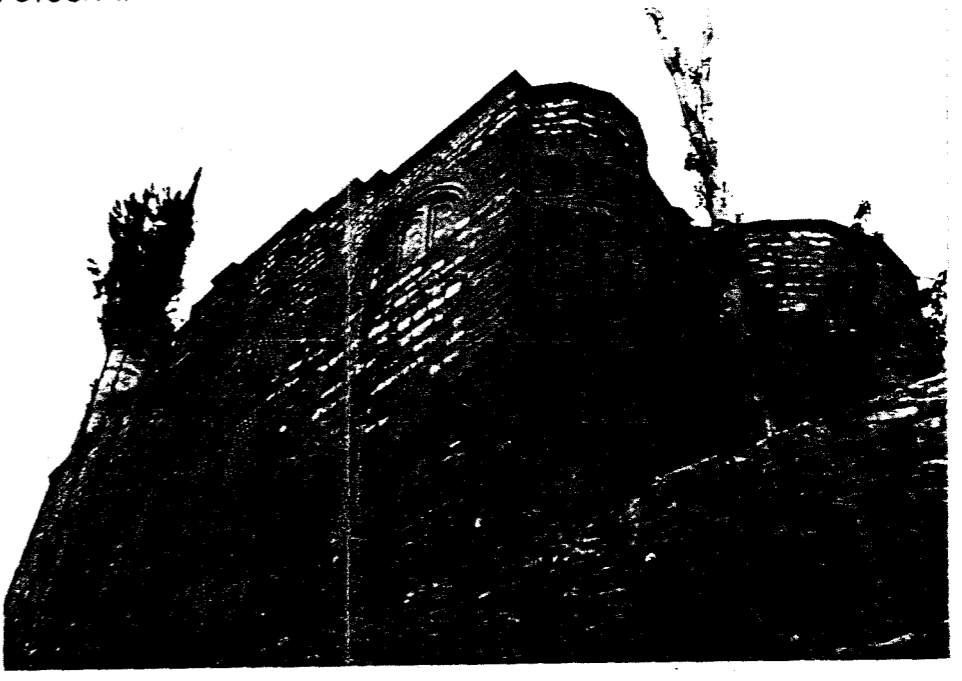
KAYNAKÇA : Striker, The Myrelaion...; Nice, Bodrum...; Fulgher, Les anciennes eglises...; Pasnates, Meletai...; Müller-Wiener, Bildlexikon...; Naumann, Der antike runderbau...; Naumann, Bodrum camii...; Mamboury, Istanbul touristique...; Janin, Les monasteres...; Gottwald, Die Kaisergruft...; Eyice, Byzantion...; Eyice, Petit guide.. Les eglises...; Ebersolt-Thiers, Les eglises...; Ebersolt, Les sanctuaries

KATALOG NO	3	VAZİYET PLANI	FOTOĞRAF
YAPININ GÜNÜMÜZDEKİ ADI	ESKİ İMANET CAMİİ		
ORİJİNAL ADI	PANTEOPTES KİLİSESİ		
İLERİ SÜRÜLEN ADLAR	-----		
GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU	CAMİİ		
YAPIM TARİHİ	1081-1087		
YAPTIRAN	I. ALEKSİOS'UKOMNENOS'UN ANNESİ ANNA DALASSENA		

ÖZELLİKLERİ : Önemli bir yapı olmasına rağmen en az incelenmiş olan larından biridir. Dört sütun destekli haç plan tipinin örneklerindedir. İçeride süslemeli kapı, gerçe ve kornişler yer alır. Dış cephede ise güneş kursları, meander ve sepet desenleri vecloisonne gibi süsleme amaçlı motifler kullanılmıştır. Bu yüzyılın başında bazı yazarlarca görülmüş olan kuzey bölümdeki olasılıkla manastıra ait mimari elemanlardan bu güne bir iz kalmamıştır. Ana mekana ışık girişini sağlayan üçüz pencere Türk döneminde değiştirilerek tek bir pencere hâline getirilmiştir. Haç formunu veren kolların sonunda yer alan portikolar da yine Türk döneminde doldurulmuştur. Yapı uzun süre ihmal edildikten sonra Vakıflar tarafından onarılmıştır.

APSİS CEPHESİ ÖZELLİKLERİ : Üçer cepheli üç apsisi vardır. Ana apsisi pastoforia hücrelerinden daha geniş ve büyüktür. Gizli tuğla tekniğinin uygulandığı doğu cephesi de Türk döneminde bazı değişikliklere uğramıştır. Apsis pencereleri üzerinde dekoratif amaçlı nişler yer almaktadır. Ancak yapı Vakıflar tarafından onarılrken apsisi cephesinin orijinal işçiliğini örten bir kaplama yapılmıştır. Doğu cephesi boyunca Türk dönemine ait olması mümkün tek sıra halinde testere ya da kirpi deseni mevcuttur.

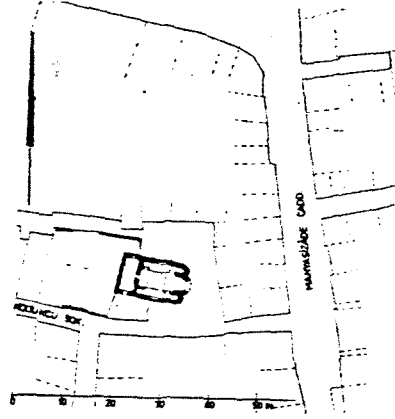
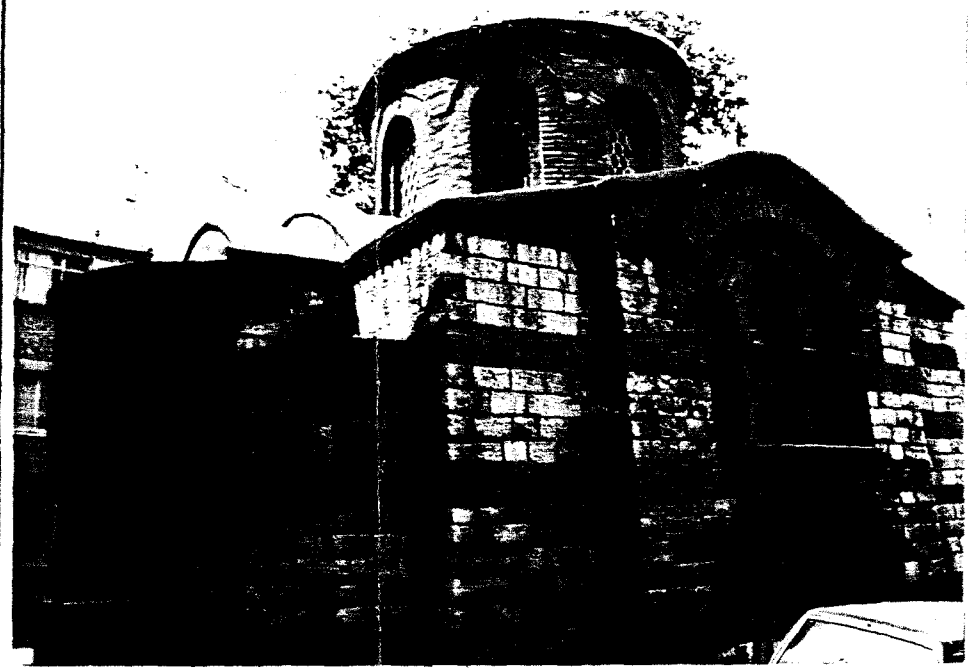
KAYNAKÇA : Brunov, Baudenkmaler..; Patrik Konstantius, Ancient Constantinople..; Gurlitt, Die Baukunst..; Janin, La geographie..; Van Millingen, Churches

KATALOG NO	4	VAZİYET PLANI	FOTOĞRAF
YAPININ GÜNÜMÜZDEKİ ADI	GÜL CAMİİ		
ORİJİNAL ADI	BİLENMİYOR		
İLERİ SÜRÜLEN ADLAR	HAGİAS THEODOSİA, KRİSTOS EUGENETES, HAGİA EPHEMİA EN TO PETRİO		
GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU	CAMİİ		
YAPIM TARİHİ	1000-1150		
YAPTIRAN	BİLENMİYOR		

ÖZELLİKLERİ : Yunan haçı plan tipinin kubbenin köşelerdeki payelerle desteklendiği örneklerindedir. Diğer bazı yapılar gibi bunun da bir podyum üzerinde inşa edildiği bilinmektedir. Çok yüksek bir yapıdır. Gizli tuğla kullanımı ile birlikte taş sıralar ve bunların da aralarında dikine konmuş tuğlaların varlığı 10. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul'da kullanılmaya başlandığı için yapı en erken 11. yüzyıla tarihlenebilir. Şehir Türkler tarafından alındıktan sonra yaklaşık bir yüzyıl boyunca camiye çevrilmede depo olarak kullanılan yapı önemli ölçüde hasar görmüştür. Türk döneminde özellikle içeride pencerelerde ve duvar yüzeylerinde yapılan sıva ve kaplama ile önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Dış cephede ise sorun yaratan bir duvar işçiliği söz konusudur. Öyle ki yapıdaki değişikliklerin hangi dönemde yapıldığını anlamak bile oldukça güçtür. Orijinal girişi sağlayan narteks yerine Türk döneminde ahşap bir portiko inşa edilmiştir.

APSİS CEPHESİ ÖZELLİKLERİ : Çok yüksek olan doğu cephesinde dairesele yaklaşan, ancak aslında çok cepheli olan üçapsis vardır. Bunlardan ortadaki yedi cepheli diğerleri ise beşer cephelidirler. Diakonikon ve prothesiste sadece süsleme amaçlı nişler yer alırken Türk döneminde her ikisinin de üzerinde nişlerden birinin yarısı yüksekliğinde birer pencere inşa edilmiştir. Bunların alt kısımlarında da yine sonradan açılmış olabilecek olan birer pencere daha vardır. Ana apsisin ortadaki üç cephesi üzerinde ise üç pencere yer alırken bunların altında ikişer adet ve alt alta dört pencere bulunmaktadır. Pastoforia hücrelerinin en üstünde yer alan nişlerin hemen üstünde ise normalde sağakta yer alması gereken kirpi deseni vardır. Çok cephelilik ve bolca niş kullanımı itibarı ile binanın Orta dönemin sonlarına tarihlenmesi mantıklı görülmektedir.

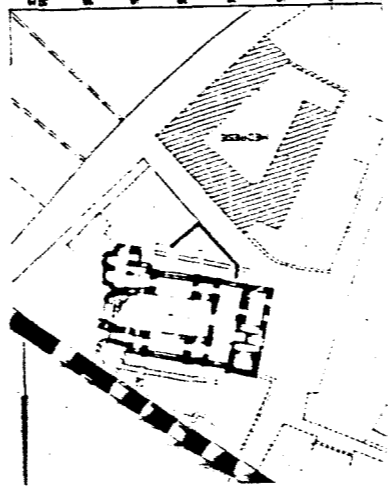
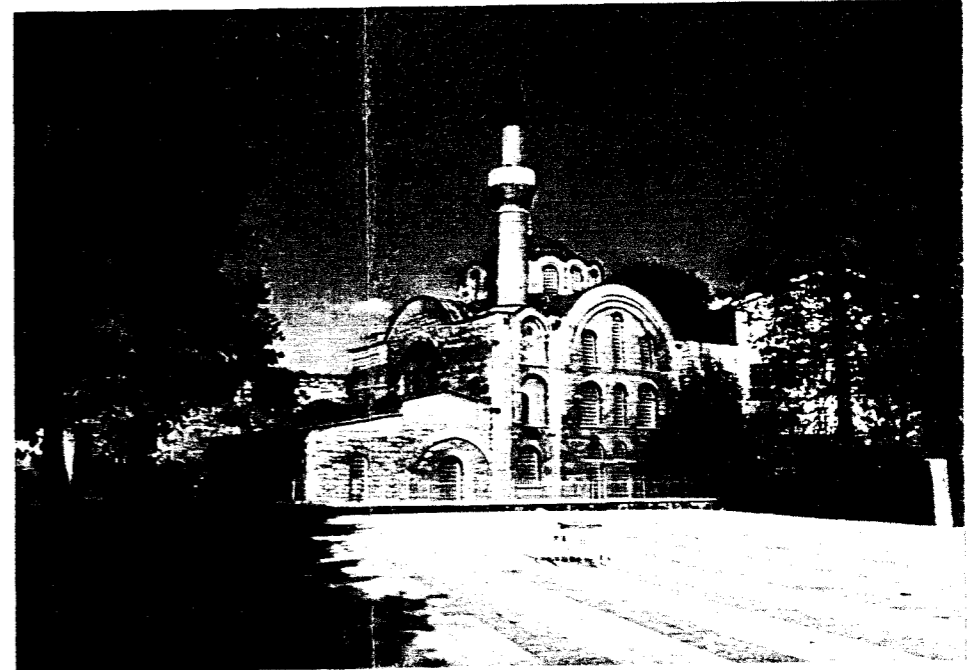
KAYNAKÇA : Schäfer, Die Gül camii..; Pargorie, L'eglise ..; Brunov, Die Gül camii..; Van Millin en, Churches..; Ebersolt-Thiers, Les eglises..; Janin, La geographie

KATALOG NO	5	VAZİYET PLANI	FOTOĞRAF
YAPININ GÜNÜMÜZDEKİ ADI	HİRAMİ AHMET PAŞA CAMİİ		
ORJİNAL ADI	BİLEMİYOR		
İLERİ SÜRÜLEN ADLAR	HANİOS İOANNİS N TO TROJLO		
GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU	CAMİİ		
YAPIM TARİHİ	12.YÜZYIL		
YAPTIRAN	BİLEMİYOR		

ÖZELLİKLERİ : 16.yüzyıla kadar hıristiyanlarca kullanılmış olan yapı şehrin en küçük kiliselerinden biridir.Haç planlı olan bina dört sütun ile kubbeyle destekleyen tipe ait bir örnektir.Vakıfların 1960yılında yaptığı onarım çalışmalarına kadar çok harap olan yapı onarım sırasında bazı değişikliklere uğramıştır.Çöken kubbe yenilenmiş,kapatılmış olan pencereler tekrar açılmış,kuzey cephedeki pencereler arasında yer alan sütuncuklar tekrar yerlerine konmuştur.Ancak bu çalışmalar çok özenli ve sistemli yürütülmeyip yeni malzeme çokça kullanılınca orijinal duvar işçiliğine ait çok fazla iz kalmamıştır.Avrupalı seyyahlar tarafından bu yüzyılın başına kadar varlıklarından söz edilen fresklerden ise bir iz kalmamıştır.

APSİS CEPHESİ ÖZELLİKLERİ :Üç apsis vardır.Ana apsis pastoforia hücrelerinden daha yüksek ve geniştir.Yarım daire biçimindeki apsisler enler görülen örneklerdendir.Tuğla ve taş işçiliğinin beraber kullanımayla oluşturulan doğu cephesinde özellikle pastoforia hücrelerinin yenilenmesinde yeni taş kullanılmıştır.Bunların üzerinde birer pencere yer alırken ana apside üçgen bir pencere vardır.Pencereler arasında sade işlemeli sütun başlıklarının yer aldığı sütuncuklar vardır.Apsislerin dairesel formu sorun yaratırsa da üçgen pencere kullanımı nedeni ile orta dönemin ilk yıllarına özgü olan yapı 12yüzyıla tarihlenebilmektedir.Saçaklarda olasılıkla Türk dönemine ait olan **kirpi saçak** vardır.

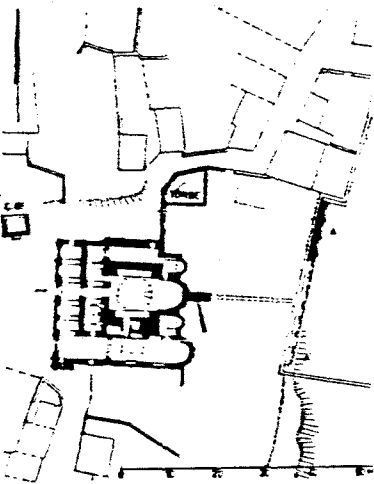

KAYNAKÇA : Van Millingen,Churches..;Janin,La geographie..;Miller-Wiener, Bildlexikon..;Lyice Petit guide

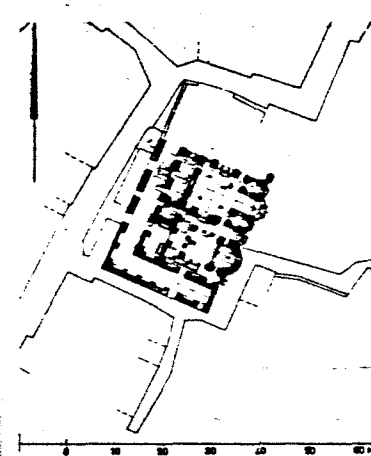

KATALOG NO	6	VAZİYET PLANI	FOTOĞRAF
YAPININ GÜNÜMÜZDEKİ ADI	KALENDERHANE CAMİİ		
ORIJİNAL ADI	BİLENMİYOR		
İLERİ SÜRÜLEN ADLAR	MARİA DIAKONİSSA, AKATALE TOS MANASTIR KİLİSESİ, MARİA KYRIOTİSSA		
GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU	CAMİİ		
YAPIM TARİHİ	12.YÜZYIL		
YAPTIRAN	BİLENMİYOR		

ÖZELLİKLERİ : Köşe duvarları ile kubbeyi destekleyen tipe ait Yunan haçı bir yapıdır. Galerili ve yüksek bir çatıya sahip olan binada yapılan kazı sonucunda çok önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Yapının altında 6.yüzyıla ve daha sonrasına ait yine kilise olarak kullanılmış yapıların yanısıra bir de hamam kalıntısına rastlanmıştır. Kazı sırasında yapının içindeki bazı fresko ve mozaik parçaları da meydana çıkarılmıştır. Bunların içerisinde bir metrekare büyüklüğünde olan bir mozaik panel en önemlisidir. Tapınağa sunuş sahnesinin tasvir edildiği bu sahne İstanbul'da şu ana kadar bilinen en eski dini mozaiktir. Üte yandan yapının güneydeğusundaki şapellerden birinden elde edilen ve Assisili Aziz Francis'in hayatı ile ilgili freskolar da aynı oranda önemlidir. Çünkü bunlar İstanbul'da Latin istilası dönemine ait ilk freskolar dır. Yine Aziz Francis'in hayatının en erken tasvirleri olmaları itibariyle de çok önemlidirler. Ayrıca kiliseye başışta bal nan bir kişinin freskosu güneydoğu şapellerinin birinde, Tanrı anası tasviri olan bir diğeri ise narteksin ana giriş kapısı üzerinde bulunmuş tur.

APSİS CEPHESİ ÖZELLİKLERİ : Apsis cephesi Türk döneminde yıkılıp yenilenmediği için ve eski durumuna ilişkin malzemeye sahip olmadığımız için bir değerlendirme yapmak söz konusu değildir.

KAYNAKÇA : Freshfield, T. e Mosque of Kalenders...; Striker-Kuban, Work at Kalenderhane camii...; Kollwitz, Baukunst...; Brunov, Zur Erforschung...; Janin La geographie

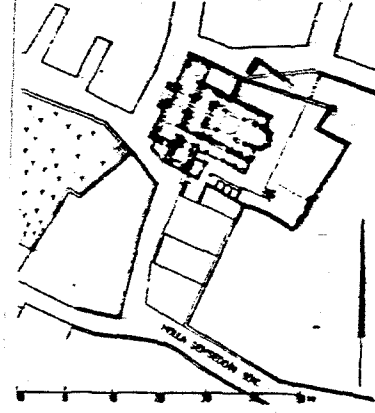
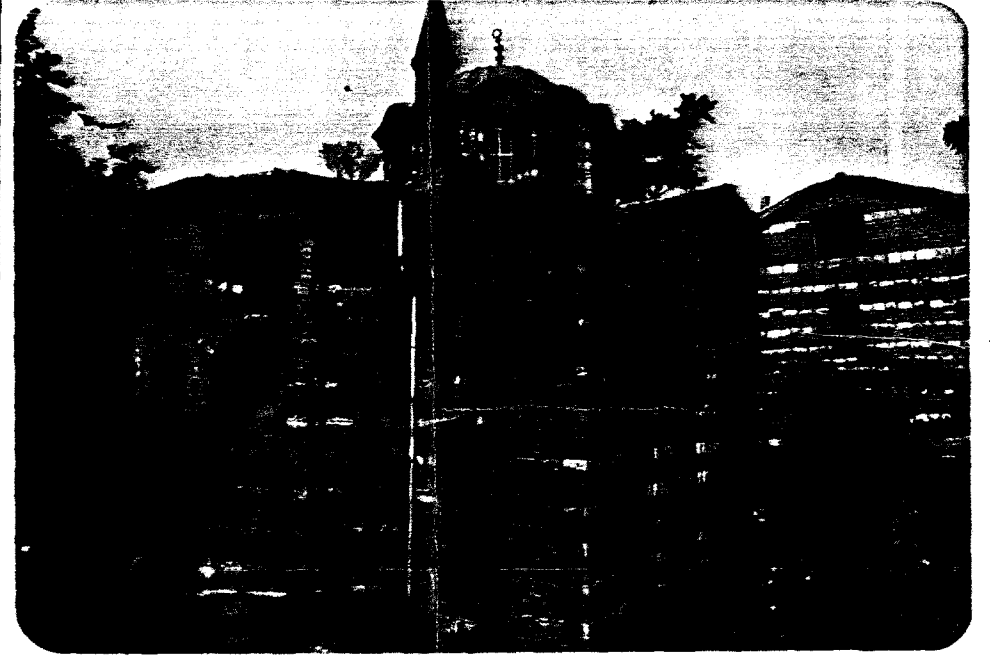
KATALOG NO	7	VAZİYET PLANI	FOTOĞRAF
YAPININ GÜNÜMÜZDEKİ ADI	KARIYE		
ORJİNAL ADI	KHORA MANASTIR KİLİSESİ		
İLERİ SÜRÜLEN ADLAR	_____		
GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU	MÜZE		
YAPIM TARİHİ	1077-1081		
YAPTIRAN	3.NİKEFOROS'UN KARISI MARIA DUKAENA		
<p>ÖZELLİKLERİ : Yaklaşık bir yüzyıl kadar önce içindeki bozaiiklerin keşfi ile gerçek adı anlaşılan yapı Son dönem Bizans sanatı için çok önemli bir anıttır. Devlet adamı ve entellektüel biri olan Theodor Metekhites tarafından onartılıp mozaik ve freskolarla süslenmiş olan yapının ana mekanı Orta döneme tarihlenmektedir.Düz kare planlı sade bir bina olan kilise Kiborion tipi olarak da adlandırılmaktadır.Ana kiliseye Son dönemde eklenmiş olan pareklesion ve narteksler ile naostaki mozaikler hep Son döneme aittir.Mozaiklerin ve yapının restorasyonu Amerikan Bizans Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiştir.Naosta yer alan duvarlar renkli mermer plakalarla kaplanmıştır.Türk döneminde yapının özünü değiştirecek nitelikte çalışmalar yapılmamıştır.Ancak çöken ana kubbe ile diğer kubbeler yenilenmiştir.</p>		<p>APSİS CEPHESİ ÖZELLİKLERİ : Yapılan kazılar sonucunda doğu cephesinde apsislerin altında bulunan bazı yapı parçaları dışında Komnenoslar öncesine tarihlenebilecek hiçbir bölüm yoktur.Üç apsis vardır.Bunlardan ana apsis diğerlerinden daha geniş ve yüksektir.Apsisler taş vetuğladan örülmüştür.Ana apsisde yedi cephe bulunurken pastoforia hücrelerinde üçer vephe vardır.Ana apsisin ortadaki cepheleri üzerinde üçüz bir pencere ve pencereler arasında iki sütuncuk bulunmaktadır.Bunun altında ve yanlarında nişler yer almaktadır.Ayrıca pencerelerin üstünde de bir sıra halinde nişler vardır.Ana apsis sonraki döneme ait bir payanda tarafından desteklenmektedir.Pastoforia hücrelerinde ise küçük bir üçüz pencere ve pencereler arasında da iki sütuncuk vardır.Bunlarda saçak seviyesinde tek sıra halinde kirpi saçak varken aynı desenin ana apsisde olmaması dikkat çekicidir.</p>	
		<p>KAYNAKÇA : Shmit,Kakhrie dzami..;Rüsell,Die Kahrie dschamisi..;Oates,A summary report Millet,Chora..;Underwood,The Kariye cami..;Ousterhout,kariye camii</p>	

KATALOG NO	8	VAZİYET PLANI	FOTOĞRAF
YAPININ GÜNÜMÜZDEKİ ADI	MOLLA FENARİ İSA CAMİSİ		
ORİJİNAL ADI	KONSTANTİN LİPS MANASTİR KİLİSESİ		
İLERİ SÜRÜLEN ADLAR	-----		
GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU	CAMİİ		
YAPIM TARİHİ	907		
YAPTIRAN	AMİRAL KONSTANTİN LİPS		

ÖZELLİKLERİ : İki binadan oluşan komplekste kuzey binası Ortadöneme, güneye binası ise Son Döneme aittir. Dört sütunla kubbeyi destekleyen Yunan haçı planındadır. Ancak destek sağlayan sütunlar Türk döneminde üzerlerinden kemerler geçirilmek suretiyle duvarların içerisinde kalan bir görünümündedirler. 15. yüzyılın sonlarına doğru camiye çevrilen yapı önemli değişikliklere marus kalmamıştır. Ancak 1633 yılındaki büyük yangından sonra içerideki sütunlar kemerlerle desteklenmiştir. 1917 yılındaki bir başka yangının ardından yapılan araştırmalar sonucunda yapının aslında beş nefli bir plana sahip olabileceği fikri kabul görmüştür. Girçekten de yapılan 1929 tarihli kazı ile bunun doğru olabileceği ortaya kondu. Binanın üst katında her köşede bir tane olmak üzere dört şapel bulunduğu ancak bunlardan batıdakilerin yok olduğu ama doğu tarafındakilerin halavâr olduğu anlaşıldı. Son olarak 1960 yılında önce Vakıflar arından da Amerikan Bizans Enstitüsü tarafından yapılan çalışmalar sonucunda Azize Eudokia'ya ait bir ikona ile bazı mezarlar ortaya çıkarıldı. Yapının plan tipi ile ilgili olarak verilen Her isimise küçük şapellerin yarattığı ayrı bölmeler nedeniyle Delizli tiptir.

APSİS CEPHESİ ÖZELLİKLERİ : Herbiri üç cepheli üç apsisi vardır. Bunlardan ortadaki ana apsis diğerlerinden daha geniştir. Ana apside bir üçüz pencere ve pencerelerin arasında da üzerleri dekoratif işlemeli iki sütuncuk vardır. Bu pencerelerin yukarıda bittiği noktaya hemen üstünde en erken örneğini burada gördüğümüz ve üzerinde kilisenin kurucusunun adının yer aldığı ve doğu cephesini boydan boya geçen bir korniş vardır. Kornişin hemen üstünde orta cephede bir niş ve duvarın bitiminde de tek sıra olarak kirpi saçak yer almaktadır. Pastoforia hücrelerinde ise orta cephede birer pencere, kornişin üstünde ise iki sıra halinde üstteki pencereye dönüştürülmüş ve yine orta cephede yer alan iki niş vardır. Geniş ve üç cepheli apsisler erken döneme ait bir özellikse de üçüz pencere ve korniş kullanımı ile beraber pencere-niş kullanımı yapıyı Orta dönemin erken ve en önemli yapılarından biri haline getirmektedir.

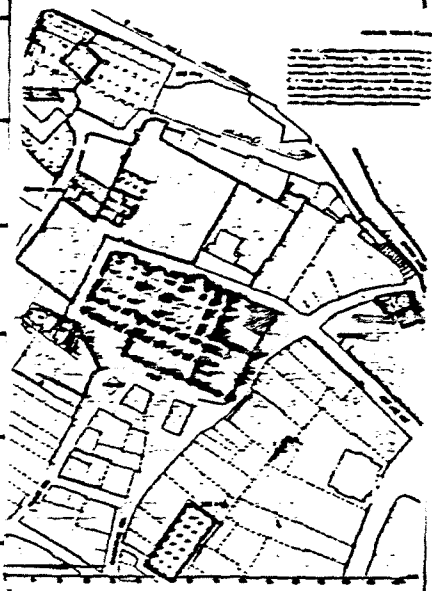
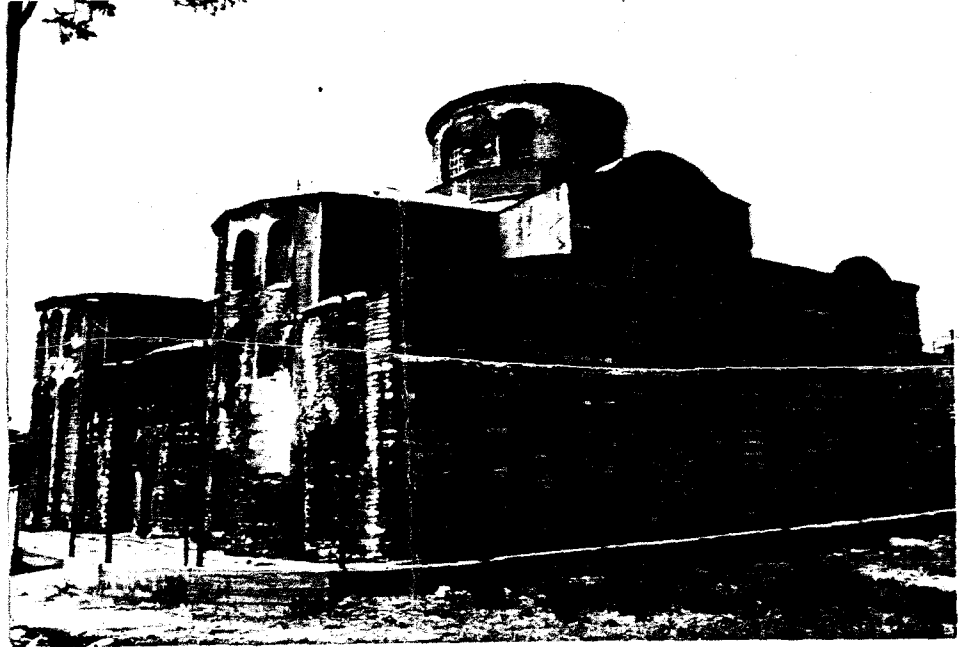
KAYNAKÇA : Brunov, Ein denkmal...; Brunov, L'eglise a croix...; Megaw, Recent work...; Macridy The monastery...; Mango-Hawkins, Additional notes...; Schelle, Funde...; Casson, Great discoveries

KATALOG NO	9	VAZİYET PLANI	FOTOĞRAF
YAPININ GÜNÜMÜZDEKİ ADI	MOLLA GURANI CAMİİ		
ORİJİNAL ADI	BİLENMİYOR		
İLERİ SÜRÜLEN ADLAR	HAGIOS THEODOROS		
GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU	CAMİİ		
YAPIM TARİHİ	11. YÜZYIL		
YAPTIRAN	BİLENMİYOR		

ÖZELLİKLERİ : Plan itibariyle dört sütun destekli Yunan haçında olan yapı ile ilgili Molla Fenari İsa gibi beş nefli olabileceği ileri sürülmüştür. Ancak geniş kapsamlı bir kazı yapılmamasına rağmen binanın aslının bu formda olduğu, kuzey ve güneyden yapılan eklerin Son döneme ait olduğu ortaya çıkmıştır. Kariye'de olduğu gibi manastır olarak kullanımı sırasında binaya Son dönemde bazı ekler yapılmıştır. Yapının içinde Son döneme ait olan ve kubbelerin içinde yer alan ve iyi durumda bulunan mozaikler üstleri ince bir badana tabakası ile kaplanmak suretiyle camii kullanımını mümkün kılmaktadır. Ayrıca içeride, nartekste yer alan devşirme sütun başlıkları, yanısıra yapının dışarıdan girişi sırasında görülebilen süslemeli parçalar(üzerinde haç olanların üstüne çimento atılmış durumda) da mevcuttur. Çok yakın zamana kadar harap durumda olan bina son birkaç yıldır çevre halkı ve yeni personelin çabaları ile korunma altında dır.

APSİS CEPHESİ ÖZELLİKLERİ : Beş cepheli tek bir apsisi vardır. Türk ve ondan önceki Son Bizans döneminde yapılmış olması muhtemel değişiklikler nedeniyle apsisin şekli değişmiştir. Ancak ortadaki üç cephe üzerinde yer alan pencere açıklıkları ve onların hemen altında yer alan iki sütuncuk orijinal pencerenin üçüz pencere olabileceği fikrini akla getirmektedir. Pencereilerin üstünde tek sıra halinde nişler yer alırken, pencereler seviyesindeki diğer cephelerde ise uzun iki niş vardır. Taş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı apsis cephesinde apsisin gerisinde kalan bölümde, sonradan duvar örülerek kapatılmış iki giriş ya da pencere vardır. Apsisteki cephe sayısının artması 12. yüzyıla doğru görülmeğe başlanan bir özellik olduğundan, yapının kendine özgü olmayan çizgiler taşıdığını ve kapsamlı bir araştırma-kazının bina ile ilgili değerli bilgileri gün ışığına çıkarmasının gelecekteki araştırmacılara çok yardımcı olabileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA : Brunov, Über zwei Baudenkmäler.; Hallensleben, Zu annexbauten.; Van Millingen, Churches.; Janin, La géographie.; Ebersolt-Thiers, Les églises

KATALOG NO	10	VAZİYET PLANI	FOTOĞRAF
YAPININ GÜNÜMÜZDEKİ ADI	ZERREK CAMİİ		
ORİJİNAL ADI	PANTOKRATOR MANASTIR KİLİSESİ		
İLERİ SÜRÜLEN ADLAR	_____		
GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONU	CAMİİ		
YAPIM TARİHİ	1118-1136		
YAPTIRAN	2. İOANNES KOMNENOS' VE KARISI İRİNE		

ÖZELLİKLERİ : Orta dönemin en büyük yapılar topluluğudur. Komnenos hanedanının mezar binası olarak inşa edilmiştir. Bu manastır kompleksine dahil olarak kullanılan ve devrinin en önemli hastanelerinden biri olan 50 yataklı ve özellikle göz hastalıkları konusunda oldukça önemli bir merkez olan yapı topluluğunun yeri tam olarak belli değildir. Üç kiliseden oluşan komplekste ilk yapı Pantokrator İsa'ya adanmış olan güney binasıdır, bu srasıyla Tanrı Anası'na ithaf edilmiş kuzey ve Başmelek Mikael'e adanmış olan orta kilise tarafından izlenmiştir. Yapılardan kuzey ve güneydeki dört sütun destekli Yunan haçı, ortadaki ise köşe duvarı destekli tipe dahildir. Türk döneminde özellikle doğu cepheleri sıvanmış olan yapıların içinde de sütunlar yenileri ile değiştirilmiştir. Kuzey ve güney yapılar bugün kullanım dışıyken camii olarak kullanılan sadece ortadaki yapıdır. Kuzey binada pencere içlerinde mozaik ve orta binada döşemede opus sectile taş döşeme hala varlığını sürdürmektedir. Yine güney binada üzerlerinde çeşitli av ve hayvan tasvirleri bulunan kornişler mevcuttur. Güney kilise girişinde bulunan biri bugün Aya Sofya müzesinde yer almaktadır.

APSİS CEPHESİ ÖZELLİKLERİ : Kuzey ve güney binalar üçer apsisli iken orta bina tek apsislidir. Gerek kuzey ve gerekse güney binaların ana apsisleri pastoforia hücrelerinden daha geniş ve yüksektir. Orta bina yedi cepheli ve bu cephelerin üst sırası boyunca devam eden nişler ve onun altında Türk döneminde ikisi kapatılmış ancak biri kullanılan bir pencerenin yer aldığı ve aralarında iki kütüncük bulunan üçüz pencere vardır. Kuzey binada ise ana apsis yedi cepheli iken pastoforia hücreleri üçer cephelidir. Pastoforiada orta cephede birer adet pencere bulunurken, ana apsisin alt kısmında üçüz pencerenin kapatılması sonucu bunlara niş benzer bir görünüm kazandırırken, orta cephede Türk döneminde biri altta ve büyük diğeri üstte olmak üzere iki pencere oluşturulmuştur. Bununla aynı hizada nişler varken bir üst sırada da yine nişler mevcuttur. Güney binasında ise ana apsis yedi cepheli ve uzun bir üçüz pencereye sahipken bir pencere ikiye bölünerek altı tane pencere oluşturulmuştur. Bunlarla aynı hizada uzun nişler olduğu gibi üstlerinde de tek sıra halinde bir sıra niş daha vardır. Prothesisdeki üçüz pencere korunurken üstünde de yine küçük bir pencere açılmıştır. Diakonikonda ise üçüz pencere yerine tek bir pencere ve onun da üstünde küçük bir pencere daha oluşturulmuştur. Hem prothesis hem de diakonikon üçer cephelidir. Üçüzünle ait tipik bir özellik olan çok cepheli apsisler ve bolca niş yapıların en önemli karakteristik özellikleridir.

KAYNAKÇA : Meaw, Recent work.; Underwood, Notes.; Herges, Le monastere

3.1 Değerlendirme

Erken dönem kilise formları içerisinde en yaygın olan bazilikalarda çatıda pencerelere sahip bulunmadıkları için, saçakların altından başlayan pencerelerle aydınlatılmaktaydı. Bunun yanısıra apsisin yer aldığı doğu bölümü ise bu cephedeki büyük pencerelerle aydınlanmaktaydı.

6.yüzyılla birlikte ana mekanın aydınlatılması sorununa yeni bir çözüm geldi. Bu, artık büyük ölçüde kullanımı görülen kubbe idi. Büyük ve geniş olan kubbeler üzerinde açılan pencerelerle ana mekan daha uzun zaman ışık alır olmuştu. Doğu cephesindeki büyük pencerelerin hemen üzerlerinde bir sıra halinde küçük nişler açılması da yine Erken dönem özgü bir uygulama olarak kaldı. Orta döneme doğru gelindiğinde ise merkezi kubbelerin yüksek kasnaklı ve daha dar yapılmaya başlandığı görüldü. Bunların değişen imal biçimindeki en önemli etken farklı ekonomik koşullardı. Erken dönemde doğu cephesinde içeriden yarım daire biçimli, dışarıdan ise üç cepheli tek bir apsis vardı. Orta dönemle birlikte üçlü apsis kullanılmaya başlandı. Ortadaki ana apsisin sağ ve soluna "Pastoforia hücreleri" olarak bilinen "diakonikon" ve "prothesis" eklendi. Yine bu dönemde de önceki dönemde olduğu gibi içeriden yarım daire, dışarıdan ise üçer cephelilik korundu. Ancak bununla beraber yenilik arayışları da devam etti. Böylece taş ve tuğladan oluşan duvardaki pencerelerde yer alan taş sırası çıkartılarak ya da daha aza indirilerek pencerelerin tuğla ile örülmesi yaygınlaştı. Bunun yanısıra cepheye hareketlilik kazandırmak amacı ile de erken örneğini Konstantin Lips kilisesinde gördüğümüz ve doğu cephesini boydan boya kateden bir korniş kullanılır oldu. Bu ilk örnekte yapının inşasını sağlayan, kilisenin kurucusunun adının da yer aldığı bir yazıt mevcuttur. Bu binanın hemen ardından yapılan Myrelaion kilisesinde de aynı korniş görmemize rağmen bu kez bir yazıt söz konusu değildir. Her iki yapıda da rastladığımız bu korniş daha önce ve sonraki örneklerde rastlanan biri değildir.

Yapım tarihleri birbirine çok yakın olmasına rağmen bazı yapılardaki farklı uygulamalar orada çalışan ekibin Erken döneme bağlılığı ya da yenilikçi olmaları biçiminde değerlendirilebilir. Bunun en tipik örneklerinden biri olarak Myrelaion kilisesi gösterilebilir. Dış cepheye hareketlilik kazandırma amacına yönelik olarak uygulanan yarım daire biçimli tuğla çıkıntılarının tek bir benzeri Yunanistan'da Selanik'te bulunan 1028 tarihli Panaghia Khalkeon kilisesidir.

Orta dönem doğu cephelerinde de erken ya da geç olarak bir ayırım yapmamıza neden olabilecek özelliklerden biri de pencere ve niş düzenlemesidir. 9.yüzyıl sonu ve 10.yüzyıla ait yapıların büyük çoğunluğunda önceki dönemden gelen üçer cepheli ana apsis ve pastoforia hücreleri söz konusu iken özellikle 12.yüzyıldan itibaren 5 ya da 7 cepheli apsisler kullanılmaya başlanmıştır. Bu cephelerde yine bu döneme özgü bir özellik olarak da ince ve uzun nişler kullanılmıştır. Ancak yine de Orta dönemde en yaygın olarak kullanılan üçüz pencereli, üç cepheli doğu cephesi olmuştur. Üçüz pencerelerde pencereler arasında genellikle haç ve bitkisel motifli impost benzeri sütun başlıklarının bulunduğu iki sütuncuk vardır. Pencerelerin bazıları içeri doğru iki sıra tuğla ile oluşturulmuştur. Aynı derinlik etkisinin verilmek istendiği ve pencerelerin üstünde yer alan nişler de pencereler kadar derin inşa edilmişlerdir. Ancak bununla beraber, pencerelerin üçüz ve tek sıra tuğla ile örüldüğü durumlarda nişler de uzun ve daha az derinliği olan biçimde yapılmışlardır. Doğru cephelerinde çok sık rastlanmamakla beraber yine Orta döneme özgü olan diğer bir eleman da şevli ya da eğimli harçtır. 12.yüzyıldan itibaren kullanılan bu harç, tuğla sıralarını yukarıdan aşağıya doğru bir eğimle birleştirir. Cepheye hareketlilik kazandırma amacına yönelik bir uygulama olan özel süs tuğlaları ise nadir olarak doğu cephesinde kullanılmıştır. Orta dönem boyunca yerel bazı özellikler de gelişmiştir. Bunların arasında asıl kullanımını Son dönemde bulacak olan ve Yunanistan'a özgü bir desen olan "cloisonne" önemlilerindedir. Yine bu dönemde Yunanistan'da bazı kiliselerde İslam

lkeleriyle ve özellikle de Türklerle olan ilişkileri yansıtması bakımından önem arzeden Kufi yazılardır.Yapıların dış cephelerinde Konstantin Lips kzey kilisesindeki benzer biçimde saçağa yakın yapılan bu taklidi yazılar da yine yeni bir arayıştan te değildir. Güçlü Bizans etkisine rağmen Rusya'daki bazı kiliselerde de Kafkas ve Ermeni mimarisine özgü bir süsleme biçimi olan kabartma biçimli ve büyük boyutlardaki,dini konulu insan ve hayvan figürleri yenilik arayışının bir sonucudur.Yalnız bu tasvirler de genllikle doğu cephesi dışındaki diğer cephelere yapılmıştır.Son olarak kirpi saçak ya da testere deseni olarak bilinen desenin orijininin Türk döneminde mi yoksa Bizans döneminde mi olduğu kesin olmadığı için değerlendirilmeye tabi tutulmamıştır.

3.1.1 Cephe Analizleri

Atik Mustafa Paşa:Ana apsisin pastoforia hücrelerinden daha geniş ve her  apsis çıkıntısının da üçer epheli olduğu bir binadır. 9.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilecek olan bu yapıda doğu cephesi gerek Bizans gerekse Türk döneminde geçirdiği değişikliklerle az malzeme verir bir hale gelmiştir.çok büyük olasılıkla ana apsisin her cephesinde büyük ve geniş birer pencere ve onun stsirasında da birer küçük pencere yer almaktaydı.Ancak büyük pencerelerden ortadaki tamamen kapatılırken yanlardakiler ikiye bölünerek ikişer pencere haline getirilmiştir.üst sıradaki pencerelerin yanlardaki ikisi örülerek kapatılmışken,ortadaki dikdörtgen,uzun bir pencere haline dnştrlmştir.Pastoforia hücrelerinde ise duvar işçiliğinin incelenmesi sonucunda bunlarda her cephede birer adet olmak üzere üçer pencere bulunmalıydı.Bunlardan ortaya gelenin alt ve üstünde de yine birer pencere olmalıdır.Günümüzde orta cephede ve ortada yer alan pencere dikdörtgen bir biçime getirilip zeminin hemen üstünden başlayan yeni bir dikdörtgen pencere oluşturulmuştur.Diğer tüm pencereler ise örülerek kapatılmıştır.Büyük pencereler ve üzerlerinde küçük pencerelerin

kullanımı ile pastoforiadaki üçer pencere Erken döneme ait özelliklerdir. Ayrıca apsis cephelerinin tümünde nişsiz ve üçer cepheli olması da yine bir Erken dönem özelliğidir. Bu cephede Orta döneme ait tek özellik ise gizli tuğla kullanımudur.

Bodrum camii: Üçer cepheli ana apsis ve pastoforiadan oluşan doğu cephesinde ana apsis diğerlerinden daha yüksek ve geniştir. Yapılan araştırmalar ve bu yüzyılın başında çekilen fotoğrafların ışığında bir analiz yaptığımızda Türk döneminde çeşitli değişikliklere uğramış bu cephede her apsisin orta bölümünde büyük ve tek bir pencere ile onun hemen üzerinde niş benzeri bir küçük pencere vardır. Yapılan kazı sonucunda 922'de binanın bitirildiği tarihte ana apside üçüz bir pencere ile diğerlerinde orta cephelerinde olmak üzere birer uzun pencere olduğu ortaya çıkarılmıştır. Son döneme gelindiğinde pastoforiadaki pencereler hemen hemen aynı kalırken orta apsisteki üçüz pencere sadece orta cephede yer alan tek bir pencereye dönüşmüştür. Bu yapıda daha önceki örneğini Konstantin Lips kuzey binasında gördüğümüz ve doğu cephesini boydan boya kateden ancak bu kez üstünde kilisenin kurucusunun adının yer aldığı bir yazıtın olmadığı bir korniş vardır. 1915'de çekilen fotoğraf üzerinde görülen ana apsis üzerindeki taş ve tuğla işçiliğine karşın yapının bu bölümü günümüzde tamamıyla tuğladan inşa edilmiştir. Apsislerin hepsinin orta cephesinde yer alan büyük pencerelerin alt kısmı örülerek sadece yarından az kısımları pencere olarak kullanılır olmuştur. Ayrıca bunların üzerindeki küçük pencereler de örülerek kapatılmıştır. Pencere düzenlemesi itibarıyla bugünkü yapı ne Erken dönemin birbirinden ayrı ve büyük pencereleri ile ne de Orta dönemin üçüz pencereleri ile bir benzerlik göstermektedir.

Eski İmaret: Ana apsis pastoforiadan daha geniş ve yüksektir. Her biri üçer cepheli olan apsisler vardır. Pastoforianın orta cephesi üzerinde birer pencere vardır. Ana apside ise olasılıkla üçüz bir pencere ve

onun da üstünde her cephede birer niş yer almaktadır. Ancak günümüzde bu cephenin dışarıdan sadece üst yarısı görülebildiğinden çok sağlıklı bir değerlendirme söz konusu değildir. Tamamıyla tuğladan oluşan bu cephede ana apsisin üst bölümünde yer alan nişler sıva ile örtülü olduğu için içlerinde ne gibi bir desen olduğu görülmemektedir. Ancak büyük ihtimalle zigzag desen vardır. Onun hemen altındaki ve üçüz pencere olarak tabii ki talmin ettiğimiz bölümde ise sadece orta cephede açılan dikdörtgen pencere kullanılırken diğer iki cephe örülerek duvar haline getirilmiş olsa da tuğla işçiliği nedeniyle bunların da pencere olduğu açıktır! 11. yüzyılın sonlarına tarihlenen yapıda üçüz pencere üstündeki nişlerin kullanımı Orta dönemin sonları ve özellikle Son dönemde bolca kullanılacak olan uzun ve bol sayıdaki nişlerin öncüleridir.

Gül camii: Tarihlenmesi açısından büyük sorunlar yaratan bu yapı boyutları nedeniyle de hayli ilgi çekicidir. Özellikle doğu cephesi başka hiçbir yapıda görmediğimiz oranda yüksektir. 7 cepheli ana apsis beşer cepheli pastoforia hücrelerinden daha geniştir. Ana apsisin ortalarına doğru ortadaki üç cephede birer pencere vardır. Bu pencerelerin hemen latındaki dördüncü ve altıncı cephelerde de birer ve onların da hemen altında zemin seviyesinde olmak üzere birer pencere vardır. Pencerelerin olmadığı cephelerde uzun ve ince nişler yer almaktadır. Pastoforianın üst kısmındaki Son döneme ait süsleme nedeniyle bu bölümün adı geçen dönemde değiştirilmiş ya da yeniden yapılmış olması ihtimali varken yine pastoforiada zemin seviyesindeki dar ve üçüz pencereler de bunları Pantokrator kilisesinde olduğu gibi 12. yüzyılın başlarında yapılmış olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Bu bölümün üst kısmında Son döneme tarihlenmeye neden olan kısım ise diğer örneğini Konstantin Lips güney binasında gördüğümüz sarkit desenidir. Doğu cephesi taş ve tuğladan imal edilmiştir. Çok cephelilik ve bolca niş kullanımı Orta dönemin sonlarına doğru görülmeğe başladığından yapının 12. yüzyılın ilk yıllarına ait olabileceği fikri göz ardı edilmemelidir.

Hirami Ahmet: Çeşitli araştırmacılar tarafından 12.yüzyıla tarihlenen ve şehrin en küçük kiliselerinden olan bu yapının en önemli özelliği Orta dönemde ender olarak kullanımı görülen yarım dairesel apsistir. Ana apsistin pastoforia hücrelerinden daha geniş ve yüksek olduğu binada yapılan restorasyon sırasında yeni malzeme kullanılması duvar tekniği analizlerini imkansız kılmaktadır. Taş ve tuğla ile oluşturulmuş olan doğu cephesinde ana apsiste üçüz bir pencere varken pastoforia hücrelerinde birer tane pencere vardır. Nişlerin bulunmadığı yapıda üçüz pencere oldukça geniş tutulmuştur. Bu da daha çok Orta dönemin ilk yıllarında görülen bir uygulamadır.

Kalenderhane camii: Türk döneminde apsis cephesi yıkıldığı için analiz yapılamamaktadır.

Kariye: Yedi cepheli ana apsisi ve üçer cepheli pastoforia hücreleri olan binanın doğu cephesi taş ve tuğladan örülmüştür. Ana apsiste ortadaki üç cephede üçüz bir pencere yer alırken diğer cephelerde uzun nişler bulunmaktadır. Tam üçüz pencere ve onun üzerindeki bir sıra halindeki nişlerin tam üzerine gelmek üzere Son döneme ait bir payanda vardır. Aynı payanda üçüz pencerenin altında yer alan ve kapatılmış iki küçük pencere ile ilgili analizi güçleştirmektedir. Üçüz pencerenin yanlarındaki nişlerin üst kısımlarında zigzag desenleri vardır.

Pastoforia hücrelerinde de küçük birer üçüz pencere vardır. Bu dönem yapılarında daha çok tuğla ağırlıklı cepheler varken burada taşın ağır basması Son döneme ait bir değişiklik olabilir. Bu pencerelerin üstünde yer alan ve hepsi nişe benzer görüntü veren elemanlardan ortadaki üç tanesinin içeri doğru eğimli olmaları onların doldurulmuş birer pencere olabileceği fikrini akla getirmektedir.

Molla Fenari İsa camii: Ana apsisin pastoforia hücrelerinden daha geniş ve her bir apsisin üçer cepheli olduğu bur yapıdır. Ana apsis üzerinde üçüz bir pencere varken pastoforianın orta cephesinde birer pencere vardır. Ancak ilginç bir nokta olarak binanın 19.yüzyılın sonlarına ait resimlerinde pastoforia hücrelerinden prothesis üzerinde pencere görülmezken, diakonikonda küçük bir pencere vardır. Yine aynı resimde üçüz pencerenin de sadece en üst kısmının pencere olarak kalıp alt kısmının örülmüş olduğunu görmekteyiz. Bu resimde bulunmayan ancak bugün varolan bir başka özellik de pastoforia hücrelerindeki pencerelerin üzerindeki iki sıra halindeki küçük nişlerdir. Bunlardan üstteki pencereye dönüştürülmüştür. En önemli özellik ise en erken örneğini burada gördüğümüz ve doğu cephesini boydan boya kateden ve üzerinde kilisenin kurucusununun adının yer aldığı kornişdir. Bu uygulama daha sonra çağdaş Myrelaion kilisesi gibi bir yapıda da görülmektedir. Bu Orta dönemin ilk yıllarına ait bir özellik olarak değerlendirilebilir.

Molla Gürani: Beş cepheli tek bir apsisisi vardır. Ortadaki üç cephede yer almış olması aradaki sütuncuklar nedeniyle hemen hemen kesin olan bir üçüz penceresi ve onun yanındaki cephelerde nişe benzer görüntü veren elemanlarla süsliüdür. Bu niş benzeri elemanların içeri doğru eğimli olmalarına nedeniyle doldurulmuş pencereler olabileceği ileri sürülebilirse de üst kısımlardaki zigzag motifleri pencerelerde rastlanmayan desenler oldukları için bunların niş olabileceğini göstermektedir. Üçüz pencerenin üstünde üçü gerçek anlamda, yanlardaki ikisi ise alt sıralardakinin benzeri olan iki niş vardır. Üçüz pencerenin eğimli üst kısımları ve ortada olanı pencere olarak kullanılmaktadır. Çok cephelilik, dar üçüz pencere ve onun üzerinde niş sırası gibi nedenlerle Orta dönemin ortalarında yapılmış olması olası bir yapıdır. Bu da yaklaşık olarak 11.yüzyıldır.

Zeyrek camii:Üç ayrı kiliseden oluşan bu yapılar topluluğunda kuzey ve güney binalar üçer apsisli, orta bina ise tek apsislidir. Hem kuzey ve hem de güney kiliselerin ana apsisleri diğerlerinden yüksek ve geniştir. Orta bina yedi cephelidir. Zemin seviyesinde yer alan ve ikisi kapatılmış bulunan dar bir üçüz pencere ve onun üzerinde de pencere açıklıklarından daha geniş olan nişlerle oluşturulmuştur. Üzerleri sıva ile kaplanmış olan nişlerdeki sıvanın zaman ve doğa koşulları nedeniyle düşmesi sonucunda bu nişlerin üst kısımlarının zigzag motiflerle bezendiği ortaya çıkmıştır. Kuzey binada ana apsis yedi cepheli pastoforia hücreleri ise üçer cephelidir. Pastoforia hücrelerinin orta cephelerinde uzun birer pencere bulunurken ana apsiste örülerek duvar haline getirilmiş bir üçüz pencere ve onun da üstünde bir sıra halinde derin nişler vardır. Üçüz pencerenin orta bölümünde biri pencerenin en üst kısmında diğeri ise pencerenin ortalarında yer alan iki pencere oluşturulmuştur. Tamamıyla tuğladan örülmüş olan orta binadan farklı olarak kuzey binada hem taş hem de tuğla kullanımı görülmüştür. Nişlerin sıva ile kaplandığı ancak bazı bölümlerde bunların düşmesi sonucunda ortaya çıkan bir özellik ise nişlerin üst kısmının yine zigzag deseni ile bezenmiş olmasıdır. Ayrıca duvar üzerinde yapılan gözlemlerden biri de duvarın içerisinde mutfak keramigi diye bilinen ucuz çanak çömlek kırıklarına rastlanmasıdır. Güney bina ise yedi cepheli ana apsis ile üçer cepheli pastoforia hücrelerine sahiptir. Ana apsisin alt kısmında uzun ve dar bir üçüz pencere ve bunun yanlarında ise ince uzun nişler vardır. Bu üçüz pencerenin üst kısımları ile yaklaşık ortalara doğru olan bölümünde üçer adet pencere açılmış ve üçüz pencerenin gerçek formu dışarıdan görünürken fonksiyonu azaltılmıştır. Bunun üstünde ise bir sıra halinde üst kısımları zigzag motifleri ile süslenmiş olan nişler vardır. Pastoforiada ise dar ve küçük birer üçüz pencere ve bunların hemen üzerinde yer alan üç adet uzun ve ince niş vardır. Bu nişlerden ortadaki zaman içerisinde pencereye dönüştürülmüştür. Bol cephelilik ve uzun ince nişlerin bol kullanımı 12. yüzyıla ait tipik bir özelliktir.

ÖZGEÇMİŞ

1967 yılında Malatya'da dünyaya geldim. İlk öğrenimimi İstanbul Fatih İskenderpaşa ilk okulunda, orta öğrenimimi Beşiktaş Atatürk Anadolu lisesinde tamamladım. 1984 yılında Marmara Üniversitesi Basın-Yayın yüksekokulunda Gazetecilik ve Halkla İlişkiler öğrenimi görmeğe başladım. Aynı okuldan 1989 yılında mezun olarak ilk kez açılan Müzecilik Yüksek lisans programına katıldım. Halen turist rehberi olarak çalışmaktayım.

Lisans yıllarında misafir öğrenci olarak Sanat tarihi ve Arkeoloji bölümlerinin derslerine devam ettim. Bu nedenle tezimde Sanat tarihi ve Müzeciliğin bir karışımını amaçladım.